

บทที่ 2

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

วรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้ จัดนำเสนอเป็น 3 ตอน ดังต่อไปนี้

คือ

ตอนที่ 1 ความหมายและลักษณะงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 2 พระสงฆ์กับงานการศึกษา

ตอนที่ 3 เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 : ความหมายและลักษณะงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

นักการศึกษาได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนเอาไว้ต่าง ๆ กัน ดังปรากฏในบทความของ อรรถพร พงษ์วาท (2523 : 80 - 84) ดังนี้

เดวิด ไคลน์ และโทมัส บี. คีน (David Kline and Thomas B. Keenn) ให้คำจำกัดความว่า

"การศึกษานอกระบบโรงเรียนเหมือนกับการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษานอกระบบ การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาเบ็ดเสร็จ คำเหล่านี้เป็นคำที่หมายถึง ชนิดของการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือก หรือส่งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียน หรือเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อช่วยปิดช่องว่างของประชาชนจำนวนมาก ซึ่งไม่สามารถรับบริการจากระบบการศึกษาในโรงเรียนได้อย่างเต็มที่ เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้ว การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้ง่าย"

ดับเบิลยู สตีน์ แมคคอลล์ (W. Steen McCall) กล่าวว่า

"การศึกษาในโรงเรียนหมายถึง การศึกษาซึ่งแบ่งชั้นเรียนในโรงเรียน ภาคปกติ ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น หมายถึง ประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่นอกระบบชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกติ นั้น ๆ การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นคำที่

มีความหมายกว้างขวางมาก หมายถึงการศึกษาทุกอย่าง การเรียนรู้จากพ่อแม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์การเรียนรู้จากเพื่อน การเรียนรู้จากสื่อสารมวลชน การเรียนรู้จากโรงเรียนผู้ใหญ่ การเรียนรู้จากการศึกษานอกโรงเรียน การเรียนจากการเป็นสมาชิกกลุ่มหนุ่มสาว ฯลฯ

โรลแลน จี. พอลสตัน (Rolland G. Paulston) ให้คำจำกัดความเอาไว้ว่า

"คำว่า การศึกษาโดยทั่วไปหมายถึง การจัดระบบการเรียนการสอนที่จัดให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การศึกษาในโรงเรียนหมายถึง การจัดการศึกษาที่จัดกันเป็นชั้นเรียนเป็นที่ยอมรับกันมาแต่เดิมว่า จะต้องเริ่มต้นกันจากชั้นประถม มัธยม และไปจบลงที่อุดมศึกษา ส่วนการศึกษานอกโรงเรียนนั้นมักเป็นการศึกษาที่ให้คำจำกัดความไว้อย่างหลวม ๆ เพื่อให้ครอบคลุมกิจกรรมในสังคมและกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และทักษะอื่น ๆ นอกกระบวนชั้นเรียนในโรงเรียนปกติ

เจมส์ อาร์. เซฟฟิลด์ และ วิคเตอร์ พี. ดีโอม (James R. Shelffield and Victor P. Deijomch) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียน เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมการเรียนการสอนนอกแบบชั้นเรียนในโรงเรียนเกือบทั้งหมด เริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ของบุคคลแต่ละบุคคลจากพ่อแม่จากโรงเรียน หน่วยงาน ไปจนถึงการรณรงค์เพื่อให้ประชาชนทั้งชาติใญ่หนึ่งสื่อ การศึกษานอกโรงเรียนควรจะเป็นบริการที่สนองความต้องการหลายอย่าง เช่น

1. เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน
2. เพื่อให้ผู้จบการศึกษาจากระบบโรงเรียนแล้วได้มีโอกาสหาความรู้และการฝึกฝนเพิ่มเติมโดยเฉพาะสำหรับการที่จะไปประกอบอาชีพ
3. สำหรับช่วยให้ผู้ที่ปฏิบัติงานอยู่ ได้มีโอกาสศึกษาเพิ่มเติมประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

โคล เอส. เบรมเบ็ค และ ทิมothy เจ. ทอมสัน (Cole S. Bremberck and Timothy J. Thompson) ให้ความหมายไว้ว่า

"การศึกษาออกโรงเรียน หากจะให้คำจำกัดความที่ดีที่สุดก็จะเป็น การศึกษาที่ก่อให้เกิดทักษะและความรู้อย่างใด ๆ ที่เกิดนอกระบบโรงเรียนตามปกติ เป็นการ ผสมผสานของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่มีมาตรฐานแน่นอน และดูเหมือนว่าไม่สัมพันธ์กันเลย โดยมีจุดมุ่งหมายไปสู่เป้าหมายนานับประการ การศึกษาหาใช่เป็นการรับผิดชอบของ กระทรวงหนึ่งกระทรวงใดไม่ การบริหารและการควบคุมการศึกษาออกโรงเรียน กระจุกกระจายกันทั่วไปทั้งในฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายเอกชน งบประมาณและกำลังคนที่จะ เข้ามาช่วยเพื่อดำเนินการ ตลอดจนผลที่ได้รับอาจจัดเป็นมาตรฐานแน่นอนไม่ได้ บางที่ การศึกษาออกโรงเรียนอาจถือได้ว่าเป็นระบบที่ "ไม่มีระบบ" ที่สุด ในประเทศกำลัง พัฒนาส่วนใหญ่แล้วบทบาทของการศึกษาออกโรงเรียนในการก่อให้เกิดทักษะต่าง ๆ ใน การสร้างอิทธิพลต่อทัศนคติของประชากรและในการหล่อหลอมค่านิยมทั้งหลายทั้งปวงนั้น มีความสำคัญเท่าเทียมกัน

ส่วนฟิลิป เอช. คูมส์ (Philip H. Coombs) (อ้างถึงใน อุนตา นพคุณ . 2519 : 2) ผู้เชี่ยวชาญของการศึกษาโลกกล่าวว่า การศึกษา คือ การเรียนรู้ ไม่ว่าที่ไหน เมื่อไหร่ หรือด้วยวิธีการใด และจากแนวความคิดนี้เอง การศึกษาจึง เป็นกระบวนการ การเรียนรู้สืบเนื่องตลอดตั้งแต่วัยแรกสุดของการเป็นทารกจนถึงวัย ผู้ใหญ่ หรือที่เรียกว่า "การศึกษาตลอดชีวิต" ทั้งนี้โดยอาศัยวิธีการและแหล่งการ เรียนรู้อย่างใด ๆ ก็ตาม

ลักษณะของงานการศึกษาออกโรงเรียน

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525 - 2529) ของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2525 : 238) ได้กำหนด ให้ลดผู้ที่ไม่รู้อ่านหนังสือจากร้อยละ 14.5 ให้ลดลงร้อยละ 10.5 เพื่อให้ลดลง 1.5 ล้าน คน หรือลดจำนวนผู้ที่ไม่รู้อ่านหนังสือ จึงได้มีการรณรงค์เพื่อแก้ไขการไม่รู้อ่านหนังสือ ด้วย วิธีการส่งเสริมให้ประชาชนที่รู้อ่านหนังสืออาสาสมัครเป็นผู้สอนคนไม่รู้อ่านหนังสือ การศึกษา นอกระบบโรงเรียนแบ่งประชากรเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่ไม่มีโอกาสทางการศึกษา และ กลุ่มที่พลาดโอกาสทางการศึกษา โดยมุ่งไปที่กลุ่มคนในชนบทเป็นสำคัญ ด้วยการขยาย

การจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในรูปแบบที่จะสามารถให้โอกาสแก่บุคคลเหล่านั้นได้มากขึ้น

ลักษณะของการจัดงานการศึกษาในระบบโรงเรียนตามที่กองแผนงานและวิจัยของกรมการศึกษาออกโรงเรียน (2527 : 1) ได้วางเอาไว้ เพื่อพัฒนาประชากรในชนบทเพื่อให้ความพร้อม ความรู้ ความเข้าใจ และความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐและเอกชนในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของตนเอง ครอบครัว และชุมชนให้ดีขึ้นมีด้วยกัน 3 ประการ คือ

1. การให้ความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต มุ่งให้ผู้เรียนคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น มีเครื่องมือในการประกอบอาชีพและรู้จักหาข้อมูลต่าง ๆ มาประกอบการตัดสินใจ การจัดกิจกรรมการศึกษาประเภทนี้ คือ การศึกษาผู้ใหญ่ แบบเบ็ดเสร็จ 3 - 4 การรณรงค์เพื่อให้อ่านหนังสือ
2. การให้บริการข้อมูล ข่าวสารที่ทันต่อเหตุการณ์เป็นการช่วยพัฒนาคุณภาพของคนให้สูงขึ้น กิจกรรมประเภทนี้ทางกรมจัด เช่น การจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน จัดห้องสมุดประชาชน จัดพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ ฯลฯ
3. การเพิ่มพูนความรู้และทักษะ วิชาชีพในการประกอบอาชีพ เพราะสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา วิทยาการใหม่ ๆ เกิดขึ้นเสมอ จึงต้องมีการให้ความรู้และทักษะเพิ่มเติมกับผู้ที่ประกอบอาชีพอยู่แล้วให้ประกอบอาชีพให้ดียิ่งขึ้น หรือนำความรู้ใหม่ไปแสวงหาอาชีพอื่น ๆ ใหม่ กิจกรรมประเภทนี้ เช่น การจัดกลุ่มสนใจ การจัดชั้นเรียนวิชาชีพระยะสั้น การจัดรายการวิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ

อุดม เขยท้วงศ์ (อ้างถึงใน วีรพันธ์ พักเงิน 2528 : 18) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับลักษณะการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อตอบสนองความต้องการของชาวชนบทเอาไว้ว่า

1. เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน
2. เพื่อให้ผู้ที่จบการศึกษาจากระบบโรงเรียนแล้วได้มีโอกาสหาความรู้และการฝึกฝนเพิ่มเติม โดยเฉพาะสำหรับการที่จะไปประกอบอาชีพ
3. เพื่อช่วยผู้ใหญ่ที่ปฏิบัติงานอยู่ได้มีโอกาสศึกษาเพิ่มเติม เพื่อเพิ่ม

ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

ทวีป อภิสัทธี (2522 : 9 - 10) กล่าวถึงการศึกษาจากระบบโรงเรียน
เอาไว้ว่า

1. เพื่อให้ประชาชนที่มีโคอยู่ในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้
เพิ่มเติมในชั้นที่สูงขึ้น เป็นการสร้างสภาวะแวดล้อมของการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน
ในการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง
2. เพื่อให้ประชาชนได้มีการศึกษาวิชาชีพและเพิ่มเติมความรู้ในการ
ประกอบอาชีพที่ตนปฏิบัติอยู่หรือในการที่จะเปลี่ยนอาชีพใหม่ตามความต้องการอันจะเป็น
ประโยชน์ในการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของตน ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ
3. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์มากขึ้น
4. เพื่อส่งเสริมศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ

โกวิท วรพิพัฒน์ (2526 : 27 - 28) ให้หลักการสำหรับการจัดการ
ศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า

1. เพื่อให้ประชาชนมีปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร
เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค
2. เพื่อให้ประชาชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิตโดยเฉพาะในงานและ
ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากงาน

3. ให้ประชาชนมีความมั่นใจว่าตนมีความรู้และทันต่อเหตุการณ์

ชารง บัวศรี (อ้างถึงใน เกียรติชัย พงษ์พานิชย์ 2521 : 143) ได้
กล่าวถึงการศึกษาออกโรงเรียนที่ควรจัดให้แก่ประชาชนว่า

1. เพื่อสอนให้ประชาชนอ่านออก เขียนได้ ควบคู่ไปกับการประกอบอาชีพ
2. เพื่อสอนด้านอาชีพศึกษาให้สามารถนำไปปรับปรุงงานอาชีพของตนเอง
เตรียมตัวให้พร้อมเพื่อการประกอบอาชีพต่อไป

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2525 : 45 - 46) มีนโยบายในการจัด
การศึกษานอกโรงเรียนว่า

1. จะเร่งรัดและสนับสนุนการศึกษานอกโรงเรียนทุกรูปแบบ เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่มีโอกาสรับการศึกษาระบบโรงเรียน
 2. จะเป็นการจัดการศึกษาด้านอาชีพระยะสั้นที่จะเสริมให้ผู้เรียนมีความสามารถนำมาใช้ในการประกอบอาชีพได้ด้วยตนเอง
 3. เพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงของชาติ โดยสอดแทรกไปกับการอบรมวิชาชีพต่าง ๆ ให้เหมาะสมและมากยิ่งขึ้น
- จะเห็นได้ว่างานการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นเป็นไปเพื่อพัฒนาคุณภาพของคนให้ดีขึ้น ซึ่ง ทองอยู่ แก้วไทรชะ (2526 : 150) ได้กล่าวถึงพุทธศาสตร์ในการพัฒนาคน โดยกระบวนการของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้

1. พัฒนาคนให้มีทักษะในการแสวงหา หรือรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ประกอบในการตัดสินใจ แก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต ทักษะเหล่านี้ได้แก่ การอ่าน เขียน คณิตศาสตร์ และทักษะในการคิดเป็นแก้ปัญหาเป็น ฯลฯ
2. พัฒนาคนให้สามารถติดตามแสวงหาศึกษาค้นคว้าความรู้การเคลื่อนไหวการเปลี่ยนแปลงของสังคม แหล่งวิทยาการและทรัพยากรท้องถิ่น แนวคิดและนโยบายในการพัฒนาท้องถิ่น
3. พัฒนาให้มีทักษะความสามารถในการทำงานทั้งด้านอาชีพส่วนตัวและการทำงานเพื่อชุมชน

โดยสรุปแล้วงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นงานที่ให้การศึกษโดยตรงแก่ประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนนับตั้งแต่เด็กจนถึงอายุชัย ลักษณะของงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นไปในรูปแบบต่าง ๆ โดยคุณภาพของคน มีการฝึกอบรมวิชาชีพ การแก้ไขความไม่รู้หนังสือ สุขภาพอนามัย รายได้และความเป็นอยู่ของชีวิตประจำวัน มีการจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกระบบโรงเรียนประจำจังหวัดกระจายทั่วประเทศและปฏิบัติงานครอบคลุมในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด รัฐบาลให้ความสำคัญต่องานการศึกษานอกระบบโรงเรียนมากขึ้น

งานการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะช่วยพัฒนาคุณภาพประชาชนคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ถือได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศ

ตอนที่ 2 : พระสงฆ์กับการศึกษา

สถาบันพระพุทธศาสนาได้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับคนไทยมาเป็นเวลานาน ดังพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2502 : 7) ที่ว่า ประชาชนคนไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นเวลานานแล้วตั้งแต่สมัยล้านนาไทย คือ ประมาณพุทธศักราช 237 จนพุทธศาสนาได้กลายมาเป็นศาสนาประจำชาติ หลอหลอมเป็นการดำเนินชีวิตคนไทย วัฒนธรรมต่าง ๆ อิทธิพลของหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ได้หยั่งรากฝังลึกลงในชีวิตจิตใจของคนไทย อันจะดูได้จากผลสะท้อนต่าง ๆ เช่น วิถีชีวิต พฤติกรรม นิสัยใจคอ วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ

ปัจจุบันนี้แม้สังคมไทยจะมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในด้านวัตถุและจิตใจก็ตามที่ พระสงฆ์และวัดยังคงมีหน้าที่รับภาระของสังคมอยู่ตลอดไป เพราะหลักธรรมของพุทธศาสนาได้กลายมาเป็นหลักสำคัญของวัฒนธรรมไทย นอกจากนั้นพระสงฆ์ยังคงมีหน้าที่ผูกพันทางสังคมทั้งในหลักธรรมและคุณธรรม ดังที่พระราชวรมนูณี (ประยูร ปรยุตโต) (2509 : 12) สรุปไว้ว่า พระสงฆ์มีหน้าที่ดูแลความผูกพันของสังคม อันเกิดจากองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. ในการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย
2. สภาวะและเหตุการณ์ทางสังคม ย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญ

สมณธรรม

3. โดยคุณธรรม คือ เมตตากรุณา จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์

ลักษณะของสังคมไทย วัด เป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นศูนย์กลางของสังคมด้วย คนไทยทุกคนเกิดมาเป็นชาวพุทธโดยไม่รู้ตัวในสังคมไทยทุกหน่วยย่อย แต่ละหมู่บ้านมีวัดเป็นของตนเอง วัดจึงเป็นเครื่องรวมสังคมย่อยเข้าเป็นหน่วยเดียวกัน วัดมีบทบาทมากในอดีต ซึ่งพระราชวรมนูณี (2527 : 205 - 206) ได้อธิบายถึงบทบาทและหน้าที่ของวัด พอสรุปได้ดังนี้

1. เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระรับการศึกษาอบรมทางศีลธรรม และการเรียนวิชาต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น

2. เป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิต อยู่ และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ชักชวนมาอาศัยวัด
3. เป็นสถานพยาบาล ที่แจกจ่ายพวกยารักษาผู้เจ็บป่วย
4. เป็นที่พักคนเดินทาง
5. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่ม
6. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาล และมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้าน

ทั้งหมด

7. เป็นที่ไกลเกลียดชังพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ
8. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ เป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์
9. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของไว้ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานวัด หรือขอยืมไปใช้เมื่อคนมีงาน
10. เป็นศูนย์กลางการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านมักจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งบงการต่าง ๆ
11. เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริกาการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคน ในระยะต่าง ๆ ของทุกชีวิต

วัดจึงกลายเป็นทุกอย่างของสังคม ดังนั้นพระสงฆ์จึงต้องมีบทบาทและหน้าที่มากขึ้น พระสงฆ์ในสังคมสมัยก่อนถือว่าเป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาต่าง ๆ เห็นชาวบ้านจึงสามารถเป็นที่ปรึกษาปัญหาต่าง ๆ ให้กับชาวบ้านได้ ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและพระสงฆ์จึงเป็นไปอย่างใกล้ชิด

สถานศึกษาของชาวบ้านไทยสมัยก่อน มีวัดเป็นศูนย์กลางซึ่ง พระราชวรมุนี (ประยูร ปรยุตโต) (2517 : 48) กล่าวว่า วัดทำหน้าที่ให้การศึกษาลดชีวิตแก่สมาชิกทุกคนในชุมชน ซึ่งเด็กเหล่านั้นจะเขามารับการศึกษาในรูปของศิษย์วัดบ้าง หรือบางทีก็เขามาวชเป็นสามเณร พระภิกษุ แล้วแต่กรณี ต่อมาได้กลายเป็นประเพณีสำคัญของไทย ดังพระนิพนธ์เกี่ยวกับประเพณีการบวชเรียนของสมเด็จพระยาচারุภาพ (2502 : 25) ที่ว่า

"ในสมัยกรุงศรีอยุธยาการบวชเรียนถือเป็นประเพณีว่า ผู้ชายทุกคนควรจะ
 ของบวชเรียน เป็นเหตุให้พระภิกษุสงฆ์มากมายขึ้นหลายเท่า อีกประการหนึ่ง
 เมื่อประเพณีการบวชเรียนแพร่หลายย่อมมีผู้บวชแต่ชั่วคราว โดยมากถือเอาการศึกษา
 เป็นสำคัญของการบวช การเล่าเรียนจึงได้เจริญขึ้นตามวัด วัดจึงเป็นที่ศึกษาสถาน"

เสฐียรโกเศศ (2510 : 135 - 6) ได้เขียนไว้ในหนังสือ "ชีวิตชาวไทย
 สมัยก่อน" อันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชีวิตชาวบ้านว่า

"เด็กผู้ชายลูกชาวบ้านถ้าไม่มีเหตุขัดข้องอย่างไร พ่อแม่ก็นำไปฝากเป็น
 ลูกศิษย์พระ เพื่อจะได้มีโอกาสเล่าเรียนเขียนอ่านหนังสือและศึกษาพระธรรมวินัยเบื้องต้น
 ไปในตัว ครั้นเด็กนั้นเจริญวัยขึ้น ถ้าไม่มีเหตุจำเป็นต้องกลับบ้านเพื่อช่วยพ่อแม่ทำมา-
 หากินก็บวชเป็นสามเณรศึกษาพระธรรมวินัยต่อไป เมื่ออายุครบ 20 ปีบริบูรณ์แล้วก็
 อุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์เพื่อสืบต่อศาสนา ถิ่นบวชนานหนอยคงช่วยงานของวัด เช่น
 ซ่อมแซมของวัดบ้าง เป็นเสมียนบ้าง เป็นหมอบ้าง ทำจนมีความชำนาญ เมื่อสึกออกมาก็
 กลายเป็นอาชีพติดตัวไปก็มี ทั้งชาวบ้านก็นิยมชมชอบ"

หากจะกล่าวถึงการศึกษาของไทยตั้งแต่อดีต คือ สมัยสุโขทัยอันเป็นยุคเริ่ม
 แรกที่มีตัวอักษรไทยนั้น จะพบว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเป็นกษัตริย์ที่ให้การศึกษ
 แก่ประชาชนด้วยพระองค์เองและในวันพระพระองค์ยังทรงนิมนต์พระสงฆ์มาสั่งสอน
 ประชาชนด้วย ดังในศิลาจารึก (2467 : 57) ว่า

"... อันเดือนดับเดือนออกแปดวัน วันเดือนเต็มบ้าง แปดวัน ฝูงปู่ครูเณ
 มหาเถรขึ้นนั่งเหนือชะดารหิน สวดธรรมแก่อุปาสกฝูงทวย จำคือ..."

ทางด้านการศึกษา นั้น พงอินทร์ ศุขขจร (2515 : 9 - 11) ได้กล่าวว่า
 การศึกษายุคต้นของสมัยสุโขทัย น่าจะเน้นหนักไปทางด้านพลศึกษาเป็นการเรียนของ
 ลูกผู้ชายเพื่อเป็นกำลังของชาติ ในด้านพระพุทธศาสนาน่าจะมีน้อย ส่วนการอาชีวศึกษา
 คงสอนภายในตระกูลเท่านั้น ด้านจริยศึกษาก็อบรมสั่งสอนกันตามธรรมเนียมที่เคยถือ
 กันว่าดีงามมาแต่เดิม สอดคล้องกับที่ บุญเจือ อวคประดิษฐ์ (2505 : 1) กล่าวว่า
 การศึกษาแต่เดิมมาโดยทั่วไปตกอยู่ที่วัดเป็นการจัดกันเองโดยอาศัยพระกับประชาชน

ร่วมมือกัน โดยฝ่ายชายเท่านั้นที่มีโอกาสเรียนหนังสือ หญิงต้องอยู่กับบ้านเรียนการฝีมือ และการครัว ส่วนการอาชีพะศึกษาก็เรียนกันภายในครอบครัว หรือตามท้องถิ่นเป็นการ เล่าเรียนแบบสืบตระกูล

ดวงเดือน พิศาลบุตร (ม.ป.ป. : 3) กล่าวว่า ในสมัยสุโขทัยนั้นเน้น ในด้าน การอบรมสั่งสอนศีลธรรม และข้อพึงปฏิบัติในการเป็นพลเมืองดีทั้งหญิงและชาย แต่จิตรกร ตั้งเกษมสุข (2525 : 33) เสนอแนวความคิดว่า การศึกษาของคนในสมัย- สุโขทัยกับการครองชีวิตเป็นเรื่องเดียวกัน การศึกษาคือชีวิต การศึกษาคือการแก้ปัญหา การจะเข้าใจสภาพการจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัย จึงต้องอาศัยอนุมานเอาจากกิจกรรม ด้านต่าง ๆ ของคนสุโขทัย ซึ่งพอจำแนกการศึกษาได้ 2 สาย คือ สายฆราวาสมี 2 ด้าน คือ ด้านอาชีพ ศึกษาและเรียนรู้ในครอบครัว จากพ่อแม่เครือญาติ ด้านความ- ประพฤติศึกษาและปฏิบัติธรรมของพระพุทธองค์ มีพระสงฆ์เป็นผู้สั่งสอนอบรมและมีวัดเป็น ศูนย์กลางการศึกษาอบรม อีกสายหนึ่งคือ สายบรรพชิต คือการศึกษาของพระสงฆ์มีการ ศึกษาพระไตรปิฎกอย่างลึกซึ้ง

หลักฐานเอกสารของกระทรวงศึกษาธิการ (2507 : 1 - 2) กล่าวว่า "... รัฐและวัดรวมกันเป็นศูนย์กลางแห่งประชาคม กิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐและวัดย่อม เป็นการสอนประชาชนไปในตัว วิชาที่เรียนคือภาษาบาลีและวิสามันธุ์ชั้นต้น สำนักเรียน มี 2 แห่ง แห่งหนึ่งคือวัด เป็นสำนักเรียนของบรรดาบุตรหลานขุนนางและราษฎรทั่วไป มีพระเชียวชาญภาษาบาลีเป็นครูสอน ... อีกแห่งหนึ่งคือ "สำนักราชบัณฑิต" ซึ่งสอน แแต่เฉพาะเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการเท่านั้น"

ดังนั้นถ้าจะสรุปการจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี แล้วคงจะ สอดคล้องกับแนวคิดของ พงษ์อินทร์ สุขขจร (2515 : 30 - 31) ที่กล่าวไว้อย่าง ชัดเจนว่า

1. ด้านจริยศึกษา มีการสอนศีลธรรมจรรยาโดยยึดพระพุทธศาสนาแบบ หินยานเป็นหลัก พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้สั่งสอน สถานศึกษาที่สำคัญคือ สำนักสงฆ์หรือวัด เป็นการสอนเน้นหนักไปในทางปฏิบัติ

2. คำนการศึกษามีการสอนวิชาสำหรับลูกผู้ชายไว้เป็นเครื่องป้องกันตัว และไว้ใช้ในเวลาเกิดศึกสงคราม ในสมัยสุโขทัยผู้ชายทุกคนต้องเป็นทหาร การหัดวิชาของลูกผู้ชายมักแสวงหาผู้มีฝีมือในทางนี้เป็นครูสอน ส่วนผู้เป็นเจ้านาย คงศึกษากันในราชสำนัก

3. คำนพุทธิศึกษา ส่วนใหญ่ศึกษาจากวัด มีพระภิกษุเป็นผู้สอนอ่านเขียนภาษาไทย ภาษาบาลี และวิชาความรู้เบื้องต้น

4. คำนหัตถศึกษา ส่วนใหญ่ศึกษาภายในบ้านกับพ่อแม่ หรือในวงศ์ตระกูลของตน ส่วนผู้หญิงก็ได้รับการอบรมเกี่ยวกับกิจการบ้านเรือน การทำอาหาร การช่างฝีมือ เช่น การเย็บปักถักร้อย การประดิษฐ์ดอกไม้ การทอผ้า

ฉะนั้นการจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัย วัดและพระสงฆ์มีส่วนร่วมในการให้การศึกษแก่ประชาชนและกุลบุตรด้วย

ต่อมาในสมัยอยุธยาการศึกษาส่วนใหญ่จะจัดกันที่วัด โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้สอน เนื่องจากว่าสมัยนี้ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการ และชาวบ้านนิยมการสร้างวัด ดังพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2520 : 50) ว่า

"...กรุงศรีอยุธยาตั้งแต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมา ... ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์หรือผู้มีฐานะพอ มักสร้างวัดไว้ประจำตระกูล จนมีคำกล่าวขานว่า "เมื่อบ้านเมืองดี เขาสร้างวัดใหญ่เล่น" และปรากฏว่าการศึกษาศาสนาในสมัยนี้นิยมใช้วัดเป็นสถานศึกษาคด้วย..."

เพราะความนิยมสร้างวัดนี้เอง ทำให้มีวัดเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว สังคมไทยจึงมีความสัมพันธ์กับวัดอย่างใกล้ชิด ดังนั้น วัดจึงได้กลายเป็นสถานที่ให้การศึกษอย่างสมบูรณ์ ในสมัยอยุธยาเอง หลักฐานที่ชี้ให้เห็นชัดว่าวัดคือศูนย์กลางการศึกษา ได้มีการบันทึกไว้ในจดหมายเหตุลาลูแบร์ เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ใน พ.ศ. 2230 - 2231 (2510 : 261 - 262) ได้เล่าถึงการจัดการศึกษาของไทยในสมัยนั้นว่า

"...เมื่อใดเลี้ยงบุตรมาเติบโตใหญ่ถึงอายุ 7 หรือ 8 ขวบแล้วชาวสยาม

จะส่งบุตรของตนให้ไปอยู่ที่วัดกับพระภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ในวัดสอนอนุชน
รุ่นเหล่านี้ให้รู้จักอ่านและนับจำนวนตัวเลขเป็นสำคัญ แต่ไม่มีการสอนพงศาวดาร
กฎหมาย และศาสตร์อื่น ๆ ควย..."

เซอร์จอห์น บาวริง (Sir John Bowring) อัครราชทูตอังกฤษซึ่ง
เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญากับไทย ในรัชสมัยของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (อ้างถึงใน
รอง ศยามานนท์ กับคณะ 2507 : 5) ได้กล่าวว่

"...การศึกษาตั้งแต่การโกนจุก เด็กผู้ชายถูกส่งไปอยู่วัด เรียนอ่าน
เรียนเขียน บทคำสอนศาสนาจากพระ พระได้รับมอบหมายให้จัดการศึกษาและโรงเรียน
อยู่ที่วัดกับวัด ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่การสอนให้รู้คำสั่งสอนและประกอบพิธีกรรมทาง
พุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญมากของระบอบการศึกษาเมืองไทย..."

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การศึกษาในค่านิยมของไทยสมัยก่อนเป็นการศึกษาใน
วิชาพื้นฐาน คือ อ่าน เขียน และเลข ซึ่งถ้าจะประเมินผลในแง่ของความสำเร็จทาง
การศึกษาที่วัดให้กับเด็กไทยในค่านิยมนี้คงไม่ได้มากนัก เพราะเด็กที่นำไป
ไว้ที่วัดจะได้รับการสอนหนังสือวันละเล็กน้อยเท่านั้น และบางวันอาจจะไม่ได้สอนเลย
ก็ได้ จากบันทึกของสังฆราชपालเสถอวช (2506 : 206) พบว่าเด็กที่อยู่วัดนานถึง
8 - 10 ปี จะมีเพียง 20 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่อ่านหนังสือออก และ 10 เปอร์เซ็นต์
เท่านั้นที่เขียนหนังสือได้

แต่ถ้าพิจารณาในแง่วัตถุประสงค์ของการศึกษาดังนั้นว่าวัดประสบผลสำเร็จ
เพราะเป้าหมายของการศึกษาสมัยนี้มุ่งศึกษาในพระพุทธศาสนาและเป้าหมายของเด็กชาย
ไทยในการเข้ามาเล่าเรียนในวัดก็เพื่อศึกษาหาความรู้เบื้องต้นก่อนจะบวชเป็นพระภิกษุ
เมื่ออายุครบ 20 - 21 ปีต่อไป วัตถุประสงค์ในการศึกษาของไทยดังกล่าวเห็นได้ชัดจาก
พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ (อ้างถึงใน อัจฉรา
กาญจนมัย 2523 : 182) ในการจัดการให้มีการสอนหนังสือเด็กไทยในวัดตามหัวเมือง
ทั่วราชอาณาจักรในสมัยพระองค์ว่า เป็นเพราะกลัวเด็กไทยต่อมาจะห่างจากศาสนาทรงย้ำ
ว่า การหัดให้รู้จักอ่านออกเขียนได้ไม่ได้เป็นเครื่องหัดให้คนดีหรือชั่ว แต่เป็นวิธีการที่จะ
เรียนเรื่องความดี ความชั่ว ได้คล่องขึ้นเท่านั้น

กระบวนการศึกษาเล่าเรียนในสมัยต่อมา คือ รัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึง สมัยรัชกาลที่ 5 นั้น พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) (2505 : 13 - 15) ได้กล่าวไว้ในหนังสือโบราณศึกษาว่า

"...เกี่ยวกับเด็กชายไทยที่มาอยู่วัด ถ้าเป็นศิษย์วัดจะเป็นผู้ที่มีอายุ 7 - 8 ขวบ จนถึง 20 - 21 ปี จัดเป็น 2 ประเภท คือ พวกที่อยู่ประจำและไปกลับ เป็นพวกมูลศึกษาชั้นแรก ... ส่วนสามเณรนั้นมักเป็นศิษย์วัดที่มีความรู้อ่านออกเขียนได้มาก่อน เมื่ออายุประมาณ 11 - 13 ปี จึงโกนจุก แล้วบรรพชาเป็นสามเณร เพื่อศึกษาต่อไป จากชั้นมูลศึกษา ... สถานที่ศึกษาเล่าเรียนในวัดคือ หอฉัน หอสวดมนต์ ศาลาการเปรียญ กุฏิ และวิหาร ... การจัดการบริหารภายในวัดนั้น ครูใหญ่ คือ สมภารวัด เป็นผู้เชี่ยวชาญทั้งภาษาไทย และภาษาบาลีแทบทุกองค์ ครูรองคือขรัว (พระสงฆ์ที่มีอายุมาก) และพระลูกวัดหรือครูสามัญ การเรียนการสอนไม่เป็นระบบ เป็นโรงเรียนตามอำเภอใจ"

ลักษณะการเรียนเรียกว่า "มาติกาการศึกษา" คือ การเรียนของนักเรียน ไม่ได้กำหนดเวลาไว้เป็นการแน่นอน การสอนวิชาต่าง ๆ ก็จะไม่ปะปนกัน หากเรียนเลข ก็เรียนเลขล้วน ๆ หากเรียนหนังสือก็เฉพาะแต่หนังสือ ส่วนวิธีการเรียนก็จะกันไปดังที่ เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวไว้ใน "ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน" (2510 : 134) ว่า

"...วิธีการเรียนใช้วิธีท่องจำ โดยมีพระสงฆ์เขียนให้บนกระดานและเมื่อท่องได้แล้วก็จะลบและท่องตัวใหม่เรื่อยไป ในการอ่าน ต้องอ่านออกเสียงดัง ๆ ส่วนอุปกรณ์การเรียนก็มีเพียงกระดานคำ ไม่บรรทัด และดินสอที่ปั้นเองด้วยดินเหนียว..."

สภาพการจัดการศึกษาของไทยเป็นเช่นนี้จนมาถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะการคุกคามของมหาอำนาจทางตะวันตกอันจะเกิดอันตรายอย่างใหญ่หลวงสำหรับประเทศชาติบ้านเมือง จึงเป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำต้องปรับปรุงบ้านเมืองในแทบทุกด้าน ทั้งการเมือง การปกครอง การทหาร การศึกษา ฯลฯ จากการปรับปรุงการศึกษาในคราวนี้เองทำให้ระบบการศึกษาและระบบโรงเรียนตามแบบใหม่ ได้เข้ามามีบทบาทในการปฏิรูปการศึกษาของไทย การศึกษาเริ่มมีระบบ ระเบียบแบบแผน มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาทำหน้าที่โดยเฉพาะ แต่อย่างไรก็ตามโรงเรียนนั้นก็ไม่สามารถ

แยกตัวจากวัดไค้ตั้งปรากฏในประวัติกระทรวงศึกษาธิการ (2495 : 20) ความว่า

"...ในปี พ.ศ.2414 รัฐบาลยื่นมือเข้ามาจัดการในการศึกษาของประชาชน โดยมีการตั้งโรงเรียนแห่งแรกของประเทศไทยในเขตพระบรมมหาราชวัง และออกประกาศให้วัดเปิดการสอนแก่เด็ก ๆ ในท้องที่ของตน ... และในปี 2427 มีการตั้งโรงเรียนขึ้นตามวัดหลายแห่งทั้งในกรุงและหัวเมือง ..."

การที่ทางราชการยังต้องพึ่งพาอาศัยวัดอยู่นั้น ปรากฏคำปรารภของพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) (อ้างถึงใน วุฒิชัย มูลศิลป์ 2516 : 193) ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ สมัยรัชกาลที่ 5 มีความหนักใจมากในเรื่องการขาดแคลนงบประมาณและบุคลากรที่เชี่ยวชาญในการสอนจึงจำเป็นต้องพึ่งวัด และพระภิกษุสงฆ์ให้ช่วยเป็นครูสอนในโรงเรียนประถมศึกษา

ดังจะเห็นได้จากประวัติกระทรวงศึกษาธิการ (2495 : 63) ทำให้ทราบรายละเอียดว่าใน พ.ศ.2435 มีการตั้งโรงเรียนมูลศึกษาขึ้นในวัดทั้งในกรุงและหัวเมือง โดยเจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการให้พระภิกษุสงฆ์สอนศิษย์ในวัด ต่อมาการศึกษาของไทยเปลี่ยนแปลงไปตามโครงการการศึกษา พ.ศ.2414 (วุฒิชัย มูลศิลป์ 2516 : 148) ข้อที่นำสังเกต คือ หลักสูตรชั้นต้นคหย จรรยา แล้วเดินตามแผนการศึกษาที่ปู้นโดยมาก ในระยะนั้น (กรมวิชาการ 2504 : 21 - 22) คณะสงฆ์มีส่วนช่วยเหลือในการขยายการศึกษาตามหัวเมืองเป็นอย่างมาก โดยมีนโยบายให้พระภิกษุสงฆ์สั่งสอนกุลบุตรให้ตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติ และมีความรู้คานหนังสือคหย

ใน พ.ศ. 2464 มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาบังคับแก่เด็กอายุระหว่าง 7 - 14 ปี ให้เข้าโรงเรียนโดยมีผลบังคับใช้ทั่วประเทศ เมื่อปี พ.ศ.2478 ทำให้มีจำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้น และวัดจำนวนมากต้องดัดแปลงศาลาเป็นโรงเรียนประชาบาลตามรายงานกระทรวงศึกษาธิการ (2474 : 1 - 7) ระบุไว้ว่า

"ปี พ.ศ.2474 มีโรงเรียนที่ดำเนินการโดยวัดเป็นจำนวนถึง 4,688 แห่ง หรือร้อยละ 85.6 และมีโรงเรียนชั้นประถมศึกษาที่อยู่ในวัด 4,911 โรงเรียน หรือร้อยละ 71.3"

ในระยะเวลาแห่งการขยายตัวเช่นนี้ พระภิกษุสงฆ์ เป็นผู้ดำเนินการสอน โดยตลอด

ต่อมาบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในฐานะเป็นครูลดลงเป็นลำดับ เมื่อโรงเรียนฝึกหัดครูของกรมศึกษาธิการสามารถผลิตครูและส่งไปสอนตามโรงเรียนในวัดตามหัวเมืองได้มากขึ้น สรรวาสที่ได้รับการฝึกฝนอบรมในวิชาครูโดยตรงได้เข้ามาทำหน้าที่แทนพระสงฆ์ นโยบายการศึกษาของชาติได้เปลี่ยนมาเป็นแบบสากลอันเป็นระเบียบวิธีการทางการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งจำเป็นต้องใช้ผู้ที่มีความรู้และทักษะในการสอนตามหลักวิชาสมัยใหม่ที่พระสงฆ์ไม่มีความรู้และความถนัด

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะได้มีการแยกหน้าที่การศึกษาออกไปจัดโดยฝ่ายทางบ้านเมืองและมีระบบโรงเรียนเกิดขึ้น พระสงฆ์ยังคงให้ความสนับสนุนด้านการศึกษาอย่างเต็มที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบท พระสงฆ์ยังสามารถช่วยเหลือทางราชการ โดยได้รับตำราอาราธนาเข้าช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาลที่ทางไกลความเจริญ การคมนาคมไม่สะดวก ซึ่งโรงเรียนดังกล่าวยังขาดแคลนครู แม้แต่ในตัวเมืองเองก็ยังมีชื่อปรากฏให้เห็นในปัจจุบันคือ การที่โรงเรียนชายหลายแห่งยังคงอาศัยสถานที่ของวัด และชื่อโรงเรียนมักขึ้นต้นด้วยคำว่า "โรงเรียนวัด" เช่น โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ โรงเรียนวัดกุฎกษัตริยาราม โรงเรียนวัดนวลนรดิศ เป็นต้น การที่โรงเรียนเหล่านี้ดำเนินการมาได้ครบถ้วนทุกวันนี้ เป็นเพราะได้รับการอุปถัมภ์จากพระสงฆ์ทั้งสิ้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว ปัจจุบันนี้แม้ว่าพระภิกษุสงฆ์จะได้อดบทบาททางด้านการศึกษาลงมาไม่เหมือนสมัยโบราณ แต่พระภิกษุสงฆ์ก็ไม่เคยเพิกเฉยหรือหยุดกระทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการให้การศึกษากิจการบริการแก่สังคมแต่อย่างใด

ตอนที่ 3 : เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และงานทางการศึกษามีดังนี้

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2523 : 16 - 18) ได้จัดโครงการอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน ในจังหวัดสุพรรณบุรี อุดรธานี พะเยา เชียงใหม่ ปราชินบุรี ชัยภูมิ อุบลราชธานี สงขลา ยะลา พังงา กระบี่ สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราชและราชบุรี

ผู้ให้การอบรมคือพระนิสิตจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและพระสงฆ์ในท้องถิ่น กิจกรรมที่ทำในการให้การอบรมได้แก่ บวชสามเณร แนะนำการศึกษาในท้องถิ่น อบรมประชาชนในด้านศีลธรรมและส่งเสริมอาชีพ ส่งเสริมและฟื้นฟูประเพณีที่ดีปะ วัฒนธรรมประจำท้องถิ่น ผลจากการจัดโครงการพบว่าสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็กให้เป็นไปในทางสร้างสรรค์

ปรีชา ศรีสวัสดิ์ (2523 : 94) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ทางด้านการศึกษาพบว่าสถานการศึกษาที่สำคัญที่สุดของชาวบ้านคือวัด ซึ่งการศึกษาดังกล่าวหมายถึงการศึกษาต่อเนื่อง และการศึกษานอกระบบ เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางของทุกอย่างในชุมชน เช่น วัดในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ได้มีการจัดตั้งศูนย์เด็กเล็กขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือและให้การศึกษอบรมแก่เด็ก สิ่งที่เด็กจะได้รับมากที่สุดก็คือ ความรู้ และศีลธรรมจรรรยา ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมากแก่เยาวชนไทยในปัจจุบัน

พรพิมล วรคิลก (2525 : 39 - 49) ได้ทำการศึกษางานที่พระครูมงคลทีลวงษ์ เจ้าคณะอำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ได้ดำเนินการอยู่ทางด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุ - สามเณร เยาวชนและประชาชน โดยแยกออกเป็นดังนี้

1. จัดตั้งสำนักพระปริยัติธรรมที่วัดบุญพาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ขณะนี้พระภิกษุและสามเณรเข้ารับการศึกษาประมาณ 200 รูป
2. จัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวินาศิษย์ จัดที่วัดบุญพาราม จังหวัดเชียงใหม่ โดยจัดตั้งแต่ พ.ศ.2499 หลักสูตรของโรงเรียนพุทธศาสนาวินาศิษย์ ได้แก่ การสอนพุทธศาสนาเบื้องต้น โดยพระครูมงคลทีลวงศ์และพระภิกษุอื่น ๆ อีกหลายรูปเป็นผู้สอนรับนักเรียนซึ่งกำลังเรียนชั้นประถมถึงระดับอุดมศึกษา ทั้งนี้เพราะพระครูมงคลทีลวงศ์เห็นว่า นักเรียนนักศึกษาควรเข้าใจธรรมเบื้องต้นเอาไว้ เพื่อจะได้ดำรงตนเป็นคนดี ประพฤติปฏิบัติชอบ
3. จัดตั้งสถานฝึกอบรมเด็กก่อนวัยเรียน จัดในปี พ.ศ.2522 ในวัดที่อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ โดยวัดจะรับเด็กตั้งแต่ 3 - 5 ขวบเข้ามาไว้ในความดูแล การสอนเด็กจัดทำอย่างง่าย ๆ คือให้เด็กรู้จักเคารพธงชาติ ไหว้พระสวดมนต์ และสอนให้ทำสมาธิ โดยพระและครูพี่เลี้ยงเป็นผู้สอน

4. จัดให้การศึกษแก่ประชาชนโดยจัดเป็นโครงการให้ความรู้และให้ความรู้
 ความรู้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับตนเอง
 และครอบครัว เช่น โครงการสิ่งทอสร้างอาชีพให้สตรี เป็ตอบรมที่วัดคอยสะเก็ด เริ่มใน
 พ.ศ.2519 หลังจากโครงการนี้ดำเนินไปได้ถึงปี พ.ศ.2522 มูลนิธิเอเซียมาขอทุนงาน
 และให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุน ศูนย์นี้เปิดอบรมวิชาชีพสิ่งทอ เช่น ทอผ้าขาวมา
 ทอกระสอบป่าน ผ้าปูโต๊ะ ผ้าเช็ดหน้า ผ้าตัดเสื้อ ผ้ายกดอกคอยสะเก็ด ฯลฯ มีผู้จบไป
 แล้ว 10 กวาร์น นางเพ็ญทิพย์ สอาดล้วน อยู่หมู่ 8 บ้านลวงไศ ต.เชิงคอย ไค้ให้
 สัมภาษณ์กับวารสารเศรษฐกิจและสังคมว่า "ความรู้ที่หลวงพ่อกี้ให้สามารถหารายได้จาก
 การรับทอผ้าฝ่ายที่บ้าน ได้ถึงวันละ 35 บาท นอกจากนั้นลูกชายยังได้ไปเรียนที่โรงเรียน
 พุทธศาสนาวินิจฉัยอีกด้วย"

ผลงานของพระครูมงคลคีตวงค์ยังมีอีกมาก โดยเฉพาะทางด้านการศึกษา
 ชุมชนนับได้ว่าท่านเป็นบุคคลที่สมควรจะได้รับการสรรเสริญยกย่องอย่างแท้จริง

พรพิมล วรคิลก (2526 : 15 - 24) ได้ศึกษาถึงงานของพระราชา-
 วินยาภรณ์พระนักพัฒนาชนบทที่ไค้จัดกระทำขึ้น ไค้แก่งานทางด้านการศึกษาซึ่งท่านจัด
 กระทำมาเป็นเวลานานกว่า 20 ปีมาแล้ว คือท่านไค้เป็นประธานจัดตั้งมูลนิธิเมตตา
 ศึกษาขึ้นที่วัดเจดีย์หลวง อำเภอเวียง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.2502 และจัดตั้ง
 โรงเรียนเมตตาศึกษาขึ้นที่วัดนี้ด้วย โดยให้โรงเรียนอยู่ในความอุปถัมภ์ของมูลนิธิ ฯ
 เพราะมีความเชื่อมั่นว่า การที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าไค้ั้นจะต้องพัฒนาคน
 เสียก่อนด้วยการให้การศึกษและอบรมให้รู้จักรับผิดชอบชีวิตเมื่อเริ่มจัดตั้งโรงเรียน
 เมตตาศึกษาทางโรงเรียนไค้รับนักเรียนที่จบการศึกษภาคบังคับมาเรียนต่อคือ เปิดชั้นเรียน
 ระดับ ม.1 - ม.3 ชั้นละ 2 ห้องเรียน ห้องเรียนละ 40 คน ปัจจุบันมีนักเรียนทั้งสิ้น
 240 คน กล่าวไค้ว่านักเรียนทุกคนเป็นผู้ได้รับทุนของโรงเรียนเมตตาศึกษาทั้งสิ้น เพราะ
 ไม่มีการเก็บค่าเล่าเรียน หรือค่าบำรุงแต่อย่างใด นักเรียนที่เข้ามาศึกษานั้นไค้คัดเลือก
 มาจากนักเรียนที่เรียนดี มีร่างกายสมบูรณ์มีความประพฤติดีแต่ไม่มีทุน นักเรียนส่วนใหญ่
 มาจากอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และแม่ฮ่องสอน ขณะนี้มีผู้สำเร็จ-
 การศึกษาจากโรงเรียนเมตตาศึกษาประมาณ 1,000 คน สำหรับการศึกษาคอของ

นักเรียน พระราชวินยานุภาคย์แล้วว่า ท่านมีเป้าหมายที่จะสนับสนุนให้นักเรียนได้ศึกษาต่อทางอาชีพศึกษามากกว่าสายสามัญ เพื่อให้เด็กเรียนที่สำเร็จการศึกษาแล้วได้กลับไปถิ่นเดิมเพื่อช่วยเหลือในการพัฒนาชนบท นักเรียนเก่าของโรงเรียนนี้ได้ไปประกอบอาชีพต่าง ๆ กันตามความเหมาะสมกับความรู้ ความสามารถ แต่ส่วนใหญ่ผู้รับราชการเป็นครูประจำบาลมากที่สุด โดยเฉพาะคณะครูโรงเรียนเมตตาศึกษาส่วนมากเป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนเมตตาศึกษาทั้งสิ้น นับได้ว่ามูลนิธิเมตตาศึกษาได้ช่วยเสริมสร้างคนให้เป็นกำลังสำคัญในการทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติได้อย่างยิ่ง

กองแผนงาน (2526 : 65) ในการอภิปรายหัวข้อ "พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท" ซึ่งเจ้าคุณพระศรีรัตนมุนี รองเจ้าคณะจังหวัดพินัญโลก วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เป็นผู้รวมอภิปราย ได้กล่าวถึงงานที่ท่านได้จัดกระทำอยู่ทางด้านการศึกษา คือ ได้จัดตั้งทุนพระพุทธรังษิราช เพื่อพัฒนาชนบท ซึ่งส่วนหนึ่งของทุนนี้นำมาใช้ในการพัฒนาการศึกษาของเยาวชน ท่านเจ้าคุณพระศรีรัตนมุนีกล่าวว่า การที่จะทำให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองได้นั้น จำต้องพัฒนาที่เด็กก่อน ขณะนี้มีเด็กของทุนพระพุทธรังษิราชอยู่ 45 ทุน หรือหนึ่งห้องเรียน เด็กเหล่านี้เป็นเด็กที่มีสติปัญญาปานกลางและยากจน ท่านเห็นว่าสมควรอย่างยิ่งที่จะเปิดโอกาสให้เด็กกลุ่มนี้ได้รับการศึกษา

สมบุรณ์ สุขสำราญ และ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (2526 : 29 - 31) ได้ศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม โดยมุ่งเน้นพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ผู้ศึกษาได้แยกแยะโครงการพัฒนาออกเป็นดังนี้

พระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนิยมทำโครงการพัฒนาใน 5 เรื่องใหญ่ คือ 1. การศึกษาอบรมวิชาชีพ เช่น การสอนเย็บปักถักร้อย การเย็บผ้าสตรี การตัดผม ซ่อมเครื่องยนต์ การทอผ้า การเลี้ยงหมอนทำไหม 2. การส่งเสริมการเกษตร เช่น การแจกเมล็ดพันธุ์พืช การกำจัดแมลงและวัชพืช การให้ปุ๋ย เป็นต้น 3. การยกฐานะรายได้อของชาวบ้าน เช่น การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า ธนาคารชาว ธนาคารควาย 4. คหกรรม เช่น การสอนหลักโภชนาการ การสุขอนามัย 5. การให้การศึกษา เช่น การจัดตั้งศูนย์เด็กเล็ก โรงเรียนพุทธศาสนาวินาศิลา โรงเรียนสำหรับพระภิกษุและสามเณร และการอบรมพระผู้นำท้องถิ่น

พระสงฆ์ในภาคเหนือนิยมทำโครงการพัฒนาใน 5 เรื่องใหญ่ 1. การเกษตร เช่น การสาธิตการปลูกส้ม ลำไย ลิ้นจี่ การปราบแมลง 2. อณามัย เช่น ฉึกยาป้องกัน อหิวาต์ ปลูกฝ้าย ขุดสระเก็บน้ำ ทำร่องระบายน้ำ แจกจ่ายไฟประชาชน ฯลฯ 3. การก่อสร้างถาวรวัตถุ เช่น สร้างถนน สะพาน อาคารเรียน 4. การบริการชุมชน เช่น เปิดตลาดนัดขายของราคาถูก สอนหนังสือผู้ใหญ่ สอนหนังสือเด็กเล็ก การบรรพชา สามเณรและการอุปสมบทพระภิกษุ การอบรมแนะนำวิชาชีพหลักสูตรระยะสั้น และตั้งกลุ่มสนใจ 5. การอบรมชี้แจงชาวบ้าน เช่น ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม จริยธรรม ศาสนพิธี การพัฒนาหมู่บ้านและเรื่องการบุญการกุศล

ฉะนั้นเมื่อแยกแยะโครงการดังกล่าวนี้แล้วจะเห็นได้ว่า พระสงฆ์ทั้ง 2 กลุ่ม ยังปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับงานทางด้านการศึกษาให้ความรู้แก่ประชาชนซึ่งเป็นเป้าประสงค์หลักของโครงการด้วย

ประวัติย์ จำปาทอง (2528 : 6 - 7) ได้เขียนถึงการจัดการศึกษาของ พระครูโสภณธรรมโกวิท (บุญเหลือ ค่วงคี) เจ้าอาวาสวัดสระกระโจม ต.สระกระโจม อ.ดอนเจดีย์ จ.สุพรรณบุรี ผู้จัดตั้งและอุปถัมภ์ โรงเรียนสระกระโจมโสภณพิทยาซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมระดับตำบล ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการศึกษาของตำบลสระกระโจม ปัจจุบันมีนักเรียน 461 คน ทางวัดได้ให้อุปกรณ์เกี่ยวกับการเรียนการสอนทั้งหมด เช่น หนังสือ ปากกา สมุด ทางวัดออกให้หมด ท่านพระครูโสภณ ฯ ให้สัมภาษณ์ว่า "การพัฒนาวัดก่อนที่ควรจะต้องพัฒนาคนก่อน การจะพัฒนาคนได้ต้องเริ่มที่การศึกษา" สำหรับการศึกษาก็สามารถจัดให้เปล่าแก่นักเรียนได้นั้นเพราะท่านพระครูโสภณ ฯ ได้จัดตั้ง "มูลนิธิวัดสระกระโจมสหศึกษา" โดยเก็บเงินค่าดอกไม้ธูปเทียนของมูลนิธิ ฯ มาไว้เป็นทุน ให้แก่เด็ก จัดซื้ออุปกรณ์การศึกษาให้กับทางโรงเรียน เช่น อุปกรณ์กีฬาห้องวิทยาศาสตร์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2526 : 56 - 57) จากการอภิปราย "วัดกับชุมชน" ได้มีการเสนอผลงานของพระครูพรหมสรโกศล วัดพรหมสุวรรณสามัคคี แขวงบางไผ่ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นงานทางด้านการศึกษาที่น่าสนใจ คือ ท่านได้จัดตั้งโรงเรียนโดยทุนส่วนตัวซึ่งได้มาจากการรักษาโรคทางสมุนไพร โรงเรียนนี้รับเด็กนักเรียนระดับประถม และตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กซึ่งฝึกให้เด็กอ่านออกเขียนได้

และฝึกมารยาท

พระครูวรเวชวิศาลกัณโณนามัยชุมชน (2526 : 73 - 75) ผลงานที่ท่านได้จัดให้แก่มุขมนตรีวัดยุคลธรามวรวิหารสามัคคี ตำบลเกาะลอย จ.ชลบุรี คือ สร้างโรงเรียนประชาบาล โรงเรียนเด็กก่อนเกณฑ์ และให้ความรู้แก่ประชาชน เช่น การเพาะเห็ดหูหนู จนประชาชนทำเองและนำไปขายเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ครอบครัว

กองบรรณาธิการ (2527 : 1) ของหนังสือขอฟ้า ไคลยารถึงผลงานทางด้านการศึกษาและการเผยแพร่ธรรม ของท่านกิตติคุณโช ภิภนุ (พระอุครคณาภิรักษ์) ว่าเป็นพระอาจารย์สอนวิชาพระอภิธรรม วิชาพระไตรปิฎก ดำเนินการอบรมคือ ให้การศึกษาแก่พระสงฆ์ทั่วประเทศเรียกว่า พระหน่วยพัฒนาทางจิต เพื่อช่วยพัฒนาสังคมและช่วยการพระศาสนาและคณะสงฆ์ จัดตั้งสถาบันการศึกษา คือ จิตตภาวันวิทยาลัย เมืองพัทยา เพื่ออบรมศีลธรรม บรรยายธรรม จัดทำบทเรียนพระพุทธศาสนาทางไปรษณีย์ จัดรถออกเผยแพร่ธรรม โดยมีภาพยนตร์เกี่ยวกับพุทธประวัติพระราชกรณียกิจไปฉายให้ประชาชนชม

กองบรรณาธิการ (2527 : 38 - 39) หนังสือขอฟ้าฉบับเดียวกันนี้ ไคลยารถึงผลงานของพระเมธีรัตนคิลก ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาทราชวรวิหารอำเภอพระพุทธรบาท จ.สระบุรี อันเป็นงานทางด้านการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสระบุรีเอาไว้ว่า ท่านทำหน้าที่เป็นครูสอนแผนกธรรมและบาลีของทางคณะสงฆ์ และเป็นวิทยากรตามโรงเรียนต่าง ๆ ควบคุมดำเนินการศึกษาฝ่ายธรรมศึกษาแก่เยาวชน อุบาสกและอุบาสิกาในเขตสระบุรี นอกจากนั้นแล้วท่านยังนำเงินที่ได้จากการบูรณาการจัดเทศน์ทุกบาททุกสตางค์มาใช้ในการจัดการศึกษาด้วยโดยที่ท่านได้นำมาจัดซื้ออุปกรณ์การศึกษามอบให้แก่โรงเรียนต่าง ๆ และตั้งทุนการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเด็กนักเรียนที่แต่ขาดแคลนทุนทรัพย์อีก 16 ทุน

พระมหาสุนทร กลัมพิษ (2519 : 31 - 33) ได้เขียนถึงงานทางการศึกษาของพระธรรมปิฎก (นิยม ฐานิสฺสโร ป.ธ.9) เจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร ซึ่งได้ริเริ่มจัดการสอนเด็กเล็กขึ้นที่วัดชนะสงคราม โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2517 มาจนถึงปัจจุบันนี้ เหตุที่ท่านได้ริเริ่มจัดสอนเด็กเล็กขึ้นนั้น เพราะได้ตระหนักถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่ควรส่งเคราะห์ชาวบ้าน โดยเฉพาะการจัดการศึกษาอบรม

แบบให้เปล่าแก่เด็กเล็กก่อนเกณฑ์เป็นการแบ่งภาระของพ่อแม่ที่มีฐานะยากจนและเป็นการศึกษาที่จะให้พระไตรสรณศีลธรรม จริยธรรมแก่เด็กเล็ก เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตามควรแก่วัย การประเมินผลพบว่า เด็กเล็กที่เรียนจบจากที่นี่แล้วไปเข้าเรียนต่อในชั้นประถม ส่วนใหญ่ จะได้รับการช่วยเหลือจากทางโรงเรียนเกือบทุกด้าน

เจียมพงษ์ วงศ์ธรรม (2519 : 103 - 105) ได้ศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม โดยใช้กลุ่มประชากรตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์จำพรรษาในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 561 รูป ผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์มีบทบาททางด้านการศึกษา โดยเฉพาะการช่วยสอนหนังสือสูงมากถึงร้อยละ 62.64 นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ในการเผยแพร่ธรรมะ เพื่อพัฒนาจิตใจโดยการออกจาริกไปในชนบท สอนให้เจริญกรรมฐาน ช่วยพัฒนาวัด โรงเรียน และชุมชนชนค้าย การวิจัยครั้งนี้พบว่าพระสงฆ์จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ สูงขึ้นตามจำนวนพรรษาที่บวช

บำรุง สุขพรรณ (2525 : 125) ทำการวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมการรับข่าวสารจากสื่อมวลชนของพระสงฆ์ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเผยแพร่และพัฒนาหาความคิดจิตใจของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์ที่อยู่ในเขตรับผิดชอบของสำนักงานพัฒนาชุมชนเขต 4 (จังหวัดอุดรธานี) โดยใช้กลุ่มประชากรตัวอย่างจากพระสงฆ์รวม 900 รูป ปรากฏว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่ชอบฟังวิทยุ อ่านหนังสือพิมพ์ และชอบฟังข่าวที่เกี่ยวกับอาชีพ ศิลปวัฒนธรรมมากที่สุด ส่วนในด้านการพัฒนาชนบทนั้นพระสงฆ์สามารถให้คำแนะนำชาวบ้านมากที่สุดในเรื่องงานด้านสาธารณสุข พัฒนาการอาชีพการตลาดและการศึกษา นอกจากนี้พระสงฆ์มีความเห็นว่า ควรใช้พระสงฆ์ในการส่งเสริม ปลูกฝังคุณธรรม 4 ประการ และค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการ ไปสู่ประชาชนให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน พระสงฆ์เองมีความยินดีที่จะเป็นผู้นำในการเผยแพร่ข่าวสารไปสู่ประชาชนพร้อมที่จะให้ความร่วมมือกับทางราชการและรัฐอย่างเต็มความสามารถ ส่วนในด้านการเผยแพร่ศาสนา พระสงฆ์ออกไปเยี่ยมเยียนและเทศนาไปรคชาวบ้านเดือนละอย่างน้อย 1 ครั้ง

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (2510 : 172) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่มีต่อเยาวชน โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจากประชากรใน

โรงเรียนพุทธศาสนาวินายกศึกษา ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดรวม 27 โรงเรียน แบ่งออกเป็นกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม คือ พระอาจารย์ที่สอน 203 รูป ผู้ปกครอง 268 คน และนักเรียน 1,266 คน ผลการวิจัยปรากฏว่า นักเรียนส่วนใหญ่เห็นว่าวัดเป็นสถานที่อบรมสั่งสอนให้การศึกษา ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติที่ดีแก่คนทั่วไป พระสงฆ์เป็นผู้ที่ปฏิบัติดีชักนำให้ผู้อื่นปฏิบัติตามด้วย นักเรียนส่วนมากชอบโรงเรียนพุทธศาสนาวินายกศึกษา กิจกรรมที่นักเรียนชอบมากคือ ศาสนพิธี วัฒนธรรม ประเพณีไทย โท้วาทีและวาทศิลป์ พุทธธรรมและธรรมะภาคภาษาอังกฤษ

พิศมัย ตั้งพูนสุข (2522 : 218) ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของ พระภิกษุสงฆ์ และพระสงฆ์คาชอลิกที่มีต่อชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลปากของ อำเภอบางบาล จังหวัดนครราชสีมา โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพระภิกษุสงฆ์ วัดศรีวันต์กับพระสงฆ์คาชอลิกวัดคาชอลิกรุ่งอรุณ จากการวิจัย ปรากฏว่า พระภิกษุสงฆ์ วัดศรีวันต์ มีบทบาททางด้านการศึกษาให้แก่ชุมชนตำบลปากของ ดังนี้คือ ได้มีการ จัดตั้งโรงเรียนปริยัติธรรม และโรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ให้แก่พระภิกษุสงฆ์และสามเณร ที่อยู่ในชุมชนนั้นและบริเวณใกล้เคียงได้เป็นอย่างดี

เสาวลักษณ์ ชำนิล (2518 : 132) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการ พัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่ และหมู่บ้านคูตะเกา จังหวัดชัยนาท โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพระสงฆ์ในหมู่บ้านวังไผ่ และกลุ่มพระสงฆ์ในหมู่บ้านคูตะเกา พบว่า พระสงฆ์ทั้ง 2 กลุ่มมีบทบาททางด้านการศึกษาของชุมชนอย่างมาก เริ่มจากเป็นผู้อุปถัมภ์ โรงเรียนช่วยเหลือในการสร้างโต๊ะ เก้าอี้ หาทุนการศึกษาให้แก่โรงเรียน นอกจากนี้ ยังช่วยเหลือโรงเรียนในด้านการศึกษาอบรมวิชาศีลธรรมอีกด้วย

นรวรัตน์ สุวรรณผ่อง (2524 : 145) ได้ทำการศึกษามบทบาทของพระสงฆ์ ไทยกับงานสังคมสงเคราะห์จิตเวช : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดที่มีสำนักสมถวิปัสสนากรรมฐาน ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งใช้กลุ่มตัวอย่างจากวัดสระเกศ วัดเพลงวิปัสสนา วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ รวมพระสงฆ์ 118 รูป ผลการศึกษาปรากฏว่า บทบาทที่พระสงฆ์มีมากที่สุด คือ การให้การศึกษโดยช่วยสอนหนังสือ อบรมเยาวชนในวัยเรียนร้อยละ 80.53

ตะวัน เกียรติบุญญาฤทธิ (2525 : 292) ได้ศึกษาเปรียบเทียบศีลวัตร

และบทบาททางสังคมของ "พระชาวโศก" กับพุทธบัญญัติ ว่าด้วยจุดศีล มหาศีล : ศึกษาเฉพาะกรณีพุทธสถานสันตือโศก กรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างจากผู้อยู่อาศัยในเขตใกล้เคียงกับพุทธสถานสันตือโศก จำนวน 485 คน ปรากฏว่า บทบาททางศาสนสังคม เช่น การสนับสนุนส่งเสริมให้ประชาชนรักษาศีลและส่งเสริมฟื้นฟูเอกลักษณ์ไทย ผู้ตอบแบบสอบถามกว่าร้อยละ 90 เห็นควรวางพระสงฆ์ชาวโศกมีบทบาทสงเคราะห์อย่างไคณล

พาสนา กิจถาวร (2524 : 325) ได้ศึกษาบทบาทของคณะสงฆ์ ในเรื่องการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า ในการปรับปรุงการศึกษานั้น หากต้องการจะให้การศึกษากระจายออกไปทั่วประเทศและถึงประชาชนได้ทั่วไปนั้น จำเป็นต้องอาศัยคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นบุคคลที่สังคมไทยทุกหน่วยยอมรับเข้ามาช่วยทำงานให้กับทางรัฐ นอกจากนั้นแล้วโรงเรียนที่ทางการได้จัดขึ้นครั้งแรกก็จัดอยู่ในวัด อาศัยสถานที่และพระสงฆ์ช่วยเป็นครูสอน

อัจฉรา กาญจนมัย (2522 : 246) ได้ศึกษาถึงการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (2325 - 2394) ปรากฏว่า ... ทางด้านการศึกษาที่จัดให้แก่พระสงฆ์และสามเณรนั้น คือการศึกษาด้านปริยัติธรรม และวิชาชีพ สำหรับศิษย์วัดมุ่งให้อ่านออกเขียนได้และอบรมเพื่อเตรียมตัวบวชเป็นพระภิกษุ ส่วนประชาชนทั่วไปให้ความรู้ด้วยการเทศนาสั่งสอน

เอ. โทมัส เคิร์ช (A. Thomas Kirch) (อ้างถึงใน ปราณี วิถีวัฒนา 2521 : 11 - 12) ได้ศึกษาถึงการพัฒนาและการเคลื่อนที่เปลี่ยนแปลงในหมู่ชาวยุโรป ทางภาคอีสาน ในพ.ศ. 2505 - 2506 เคิร์ช ได้ศึกษาชาวยุโรปในเขตอำเภอคำชะอี ตำบลหนองสน จังหวัดมุกดาหาร ใช้ประชากรมากกว่า 1,400 คน ผลการศึกษาปรากฏว่าในปัจจุบันมีช่องทางหรือโอกาส 4 ประการ อันเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ชาวยุโรปเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมคือ

1. การบวชเป็นพระสงฆ์
2. สถานภาพของข้าราชการ
3. การศึกษาทางโลกที่ก้าวหน้า

4. การนิยมออกท่องเที่ยวไปในดินต่าง ๆ

เคอร์ซ เน้นให้เห็นว่า สังคมชาวผู้ไทยในปัจจุบันนั้น หม่อมชาวผู้ไทยพยายามปรับปรุงสภาพชีวิตให้เปลี่ยนแปลงไปจากที่บรรพบุรุษเคยยึดถือมาโดยการบวชเป็นพระ ศึกษาเล่าเรียน การชวนชวายเป็นการศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้ได้ตำแหน่งทางราชการ โดยเฉพาะอาชีพครูซึ่งจะทำให้เขาเลื่อนฐานะทางสังคมได้ในที่สุด

ปราณี ฐิติวัฒนา (2521 : 34, 71 - 76) ทำการศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนที่ทางสังคมของพระสงฆ์สำเร็จการศึกษาจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยโดยใช้กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นพระนิสิตในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั้งสิ้น 2,015 รูป จากการศึกษาปรากฏว่า พระนิสิตส่วนใหญ่มาจากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาชีพของทางครอบครัวยากจน แต่เนื่องจากชอบการศึกษาเล่าเรียนจึงเข้าไปอยู่ในวัดรับใช้เจ้าอาวาส และอาศัยเรียนหนังสือจากพระต่อมาบวชเป็นสามเณรแล้วศึกษาพระธรรมวินัย คู่กับการเรียนที่ทางกระทรวงศึกษาธิการจัดให้สอบเทียบพอได้ในชั้นที่สูงขึ้น จึงสามารถศึกษาต่อในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย... ด้านการศึกษาเมื่อพระนิสิตจบได้ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตแล้ว มักจะไปศึกษาต่อเพิ่มเติมที่ประเทศอินเดียในระดับปริญญาโทมากที่สุด... สถานภาพทางสังคมของผู้ลาสิกขา มีอาชีพหลัก คือรับราชการทั้งทหารและพลเรือน ส่วนใหญ่เป็นครูและผู้บริหารในสถานศึกษาต่าง ๆ ทั้งของรัฐบาลและเอกชน

เฉลิม อุตกฤษณ์ (2521 : 1 - 3) ได้ศึกษาบทบาทของพระภิกษุในงานพัฒนาชนบท ซึ่งจากการศึกษาปรากฏว่าในด้านการพัฒนาวัดนั้นพระภิกษุมิมีบทบาทมากที่สุดในด้านการสร้าง ปรับปรุงที่อยู่อาศัย การคมนาคมภายในวัด ส่วนด้านบริการสังคม พระภิกษุมิมีบทบาทมากที่สุดในการสร้างปรับปรุงบริเวณโรงเรียนและจัดหาอุปกรณ์การศึกษา และเรื่องการพัฒนาทางการศึกษา พระภิกษุมิมีบทบาทมากที่สุด คือการอบรมที่ศีลธรรมแก่ประชาชน การศึกษาด้านปริยัติธรรม

พระศรีวิสุทธิโมลี (2516 : 58 - 63) ได้กล่าวถึงงานที่พระสงฆ์ได้จัดกระทำขึ้นในระยะ 4 - 5 ปีนี้ว่า พระสงฆ์ได้ปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. งานพระธรรมทูต จัดเป็นกองงานหนึ่งของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ส่งพระธรรมทูตจาริกไปเผยแพร่มโนธรรมและสงเคราะห์ประชาชนชั่วคราว ประเภท 1 - 3 เดือน

ในฤดูแล้ง กรมการศาสนากับวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 สถาบัน คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ร่วมกันจัดงานนี้ขึ้น

2. งานพระธรรมจาริก กรมประชาสงเคราะห์เป็นผู้อุปถัมภ์โดยส่งพระนิสิต นักศึกษา นักเรียน ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระภิกษุวัดเบญจมบพิตร และภิกษุสามเณรในท้องถิ่นภาคเหนือออกไปอบรมสั่งสอนและสงเคราะห์ชาวเขาเผ่าต่างๆ ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือประจำปี ประมาณ 2 - 3 เดือนในฤดูแล้ง

3. อบรมจริยธรรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ กรมการศาสนาเป็นศูนย์กลางประสานงานระหว่างโรงเรียนต่าง ๆ กับสถาบันเผยแพร่งานต่าง ๆ เช่น พุทธสมาคม มหาวิทยาลัยสงฆ์ นำวิทยากรไปอบรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ตลอดจนโรงเรียนพุทธศาสนาวัดอาทิตย์ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509

พระมหาประยุต ปรยุตโต (2513 : 45 - 46) กล่าวว่ววัดเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน และเป็นผู้นำทางคานสติปัญญาในคานการให้การศึกษา เป็นที่น่าสังเกตว่า วัดในกรุงเทพมหานครปัจจุบันนี้ พระที่บวชนานเกินกว่าพรรษาขึ้นไปเป็นพระจากชนบท 90 % เป็นลูกชาวไร่ชาวนา นั้นหมายความว่าสถาบันสงฆ์ได้ทำหน้าที่สำคัญเกินกว่าที่จะคาดคิดกันคือ ช่วยแก้ปัญหาการศึกษาของรัฐ ด้วยการให้โอกาสในการศึกษาแก่ชาวนาและชาวชนบทที่ยากจน ช่วยให้ความเสมอภาคมีโอกาสได้รับการศึกษา

จากผลการศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วข้างต้น ทำให้เห็นว่าพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่นอกเหนือจากการเป็นสมณะทูต โดยเฉพาะในคานการศึกษา นอกโรงเรียนไว้อย่างมากมาย แต่ก็ยังไม่มีใครได้ศึกษาค้นคว้าให้ละเอียดลึกซึ้งถึงงานของพระสงฆ์ในคานการศึกษาน้อย่างจริงจัง การได้ทราบถึงกิจกรรมทางการให้การศึกษาของพระสงฆ์ในปัจจุบันจะช่วยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ทราบงานต่าง ๆ ของพระสงฆ์และได้เข้ามาให้การสนับสนุน ช่วยแก้ไขปัญหาค้นคว้าให้แก่คณะสงฆ์ เพื่อประโยชน์ในงานการศึกษาของชาติ โดยส่วนรวมต่อไป ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงได้ถูกกำหนดขึ้นและได้ผลการศึกษาดังปรากฏในบทที่ 4